

scheutig in zijn oordelen over het subject van zijn biografie. Daar staat tegenover dat Vuyk zeer precies en uitgebreid citeert uit de bronnen over Kantelaars leven (correspondentie, publicaties, archiefstukken als aktes en notulen), en ook consequent de vindplaatsen van zijn vondsten vermeldt. Een dagboek liet Kantelaar niet na, maar uit bijvoorbeeld de notulen van kerkelijke en bestuurlijke vergaderingen die hij voorzat en bijwoonde, kan toch ook het nodige over zijn karakter gedestilleerd worden.

Kantelaar, geboren Amsterdammer, raakte als predikant in 1783 verzeild in Almelo, Overijssel. Daar begint in feite Vuyks biografie. Aan de jaren die Kantelaar tussen zijn predikantsopleiding en zijn beroeping in Almelo in Hoorn doorbracht, is geen hoofdstuk gewijd. In Almelo stuit Kantelaar op een patriottenopstand tegen de feodale rechten die er werden uitgeoefend door het geslacht Van Rechteren. Kantelaar was in Almelo beroepen door gravin Sophia van Rechteren, maar werd uiteindelijk vanwege zijn patriotse sympathieën door diezelfde gravin het werken onmogelijk gemaakt. Teleurgesteld door die ervaring, begint Kantelaar enigszins tegen wil en dank een zoektocht naar een podium — anders dan de kansel — waarop hij zijn invloed en ideeën kan laten gelden. Hij vindt dat tijdelijk in het Leidse genootschap ‘Kunst wordt door arbeid verkregen’, met het initiatief tot het oprichten van een *Vaderlandsche Bibliotheek*, en probeert het later in de Bataafse Republiek als lid van de Nationale Vergadering. Het debat dat deze vergadering onder de Nederlandse bevolking over de staatsvorm van het land probeert op te zetten, loopt echter op niets uit. In een coup poging die volgt, blijft succes ook uit. Kantelaar wordt gevangen gezet op Huis ten Bosch, en mag daarna in zijn woonplaats Den Haag op zeer bescheiden schaal zijn werkzaamheden voortzetten. Samenwerking met Rheinvis Feith is vanaf dat moment een middel om zijn stem toch te laten horen. In 1821 sterft Kantelaar als vrijwel vergeten strijder van de Bataafse Republiek.

Tot besluit van de biografie schetst Vuyk in een epiloog de afloop van de gebeurtenissen en de waardering en plaats van Kantelaars aandeel daarin. Vuyk stelt dan de kwestie van de rechtvaardiging van een biografie als deze nog eens aan de orde. Ten onrechte, lijkt me: de voorafgaande hoofdstukken maken de meerwaarde van het inzoomen op het individuele voor het reconstrueren van het algemene duidelijk zichtbaar.

Els Stronks

J. Rosendaal, *De Nederlandse revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* (Nijmegen: Vantilt, 2005, 256 blz., € 19,90, ISBN 90 77503 18 8).

Na zijn omvangrijke en succesvolle *Bataven!* uit 2003 presenteert Joost Rosendaal een overzichtsboek over het revolutietijdvak. Hij is wellicht de meest gekwalificeerde Nederlandse historicus voor een dergelijke onderneming, gezien zijn talrijke publicaties over deze periode. *De Nederlandse revolutie* wordt uitdrukkelijk voorgesteld als overzicht ‘voor een groot publiek.’ Het gaat derhalve voorbij aan historiografische debatten en ontbeert ook voetnoten, zelfs bij de citaten. Betreurenswaardig is wel dat er ook geen serieuze literatuuropgave is; de anderhalve bladzijde suggesties voor verder lezen kunnen dat gemis niet goedmaken.

De Nederlandse revolutie bestaat uit drie gedeelten. Het eerste, de helft van het boek, is een chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen. Die worden met vaart en helder voor het voetlicht gebracht. De schrijver lijkt geen ambitie te hebben om hier een nieuwe visie naar voren te brengen en men kan dit dan ook niet anders omschrijven dan als een nuttige samenvatting van onze kennis over het tijdvak. Wel vind ik het jammer dat het Restauratietijdvak zo eenzijdig wordt belicht vanuit het standpunt van de ballingen, terwijl er in de Republiek zelf toch ook het nodige gaande was, al moest dat noodgedwongen in het verborgene of in de vorm van lijdelijk verzet. Het succes van de omwenteling in de winter van 1795 was mede te danken aan die patriotse onderstroom.

Het tweede deel van het boek concentreert zich op een heel specifiek aspect van het revolutietijdvak, namelijk de beeldvorming, in de politieke pers en andere media, van de strijdende partijen. Uit een zeer rijke verzameling materiaal — deels bekend uit *Bataven!*, deels ook nog ongepubliceerd als ik het goed zie (hier wreekt zich de afwezigheid van goede bronvermelding) — geeft Rosendaal een indringend beeld van de creativiteit van talrijke begaafde en minder begaafde auteurs en tekenaars in het zwartmaken van de tegenstanders. Geen middel werd geschuwd en niemand onttrok zich aan de opwinding: priesters en politici, oude en recente gebeurtenissen, persoonlijke en openbare levensfeiten, seks en geweld — niets bleef onbeproefd tijdens deze periode waarin, zoals Van Sas twintig jaar geleden al observeerde, het openbare leven in Nederland door en door gepolitiseerd raakte. Over en weer werd er lustig op los gekarikaturiseerd en hoewel dat er aanvankelijk allemaal een tikje lachwekkend uitzag, de gevolgen waren dat uiteindelijk allerminst. Want die negatieve stereotypen begonnen, zo betoogt Rosendaal, steeds meer het gedrag van alle betrokkenen te bepalen. In 1787 leidde dat tot een grote uitbarsting van geweld tijdens de Pruisische intocht, na 1795 tot de roep om zuivering van het openbare leven. Die zuivering kreeg, vaak ook weer zeer symbolisch, gestalte in het weghalen van alles wat aan het oude regime herinnerde (wapenschilden vooral, maar ook soms plaatsnamen, de provinciale indeling) en de met veel feestgedruis opgerichte positieve symbolen van de nieuwe orde (de vrijheidsboom). In dit gedeelte suggereert Rosendaal derhalve dat de Nederlandse revolutie bovenal een symbolenstrijd was, een rituele afwisseling van de ene symbolische orde door een andere.

Die interpretatie staat op enigszins gespannen voet met het derde deel, waarin de verworvenheden van de revolutie en haar betekenis voor de moderne tijd de maat wordt genomen. Rosendaal herinnert zijn lezers eraan dat de eenheidstaat, democratie, de scheiding van openbaar en privé, en van kerk en staat, de emancipatie van het katholieke volksdeel, en de promotie van Noord-Brabant tot provincie allemaal ondenkbaar waren zonder de revolutie. En dat is op de langere termijn onloochenbaar het geval geweest, al had het geen kwaad gekund wanneer toch ook was vermeld dat al dat fraais niet altijd direct voortkwam uit de revolutie. Nederland was immers in 1806, 1816, 1826, 1836 en 1846 een veel ondemocratischer land dan in 1796 of zelfs 1786. En ook de katholieke emancipatie was in 1799 niet meteen in kunnen en kruiken. Maar wat vooral opvalt is dat de symbolische orde in dit rijtje geen rol van betekenis speelt. Die komt pas weer aan de orde wanneer het boek in de Epiloog de blik verlegt naar het heden. Op een alleraardigste manier wijst de schrijver op allerlei ontleningen — te beginnen met Pim Fortuyns *Aan het volk van Nederland* uit 1992 — in hedendaagse debatten aan de (beeld)taal van het

revolutietijdvak. Ook memoreert hij dat veel vraagstukken die in het revolutietijdvak op de politieke agenda verschenen, zoals de status van het burgerlijk huwelijk, de vrijheid van meningsuiting, of de representativiteit van de volksvertegenwoordiging, nog niets aan actualiteit hebben ingeboet. Hij vergaloppeert zich niet aan goedkope vergelijkingen, maar gebruikt ze om het belang van historische kennis te onderstrepen. En daar kan natuurlijk geen rechtgeaard historicus bezwaar tegen hebben.

Maarten Prak

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

D. Sturkenboom, *De elektrische kus. Over vrouwen, fysica en vriendschap in de 18de en 19de eeuw. Het verhaal van het Natuurkundig Genootschap der Dames in Middelburg* (Amsterdam: Augustus, 2004, 336 blz., ISBN 90 457 0013 1).

Het Natuurkundig Genootschap der Dames, dat in 1785 in Middelburg werd opgericht, is altijd beschouwd als een curiosum in de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis. Dat vrouwen in de achttiende eeuw een bijzondere belangstelling en zelfs een speciale geschiktheid voor de nieuwe natuurwetenschap hadden of geacht werden te hebben — ze waren immers ongeschoold en dus onbedorven — is algemeen bekend. Had niet Bernard de Fontenelle in zijn *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) al niet het goede voorbeeld gegeven door een mannelijke docent en een leergierige markiezin op galante toon te laten converseren over de copernicaanse astronomie en de cartesiaanse fysica? En had niet Francesco Algarotti's *Il Newtonianismo per le dame* uit 1737 overal in Europa grote aftrek genoten, ook in de Republiek, waar men na 1768 ook in vertaling van zijn werk kennis kon nemen? Dat er ook een genootschap van gegoede dames heeft bestaan dat zich aan de natuurwetenschappen wijdde past volkomen in dit beeld. Het was dat bij het bombardement op Middelburg op 17 en 18 mei 1940 het archiefmateriaal over het genootschap verloren was gegaan, anders was er vast wel eerder een studie over verschenen. Maar aan de andere kant zou dit toch niet veel meer hebben opgeleverd dan een bevestiging van wat we al wisten: dat in de achttiende eeuw ook in de Republiek natuurwetenschap heel geschikt werd geacht voor vrouwen uit de betere kringen.

Op dit punt brengt de studie van Dorothee Sturkenboom ook niet iets dat wezenlijk nieuw is. Zij beschrijft hoe op 9 november 1785 het genootschap officieel van start ging met toespraken van de heren Johan Adriaen van de Perre, heer van Nieuwerve van Welsinghe, en dominee Christophorus Ballot. Van de Perre, voormalig representant van de stadhouder in Zeeland, was de eerste voorzitter (voor het optreden naar buiten diende het gezelschap een mannelijke voorzitter te hebben) en Ballot was de eerste docent (ook steeds een man). Daarna kwamen in het winterseizoen de dames, allen uit de kringen van het patriciaat en de daaraan geparenteerde koopmansfamilies, bij elkaar om te luisteren naar voordrachten van de docent of om samen proeven te doen. Wat er precies besproken werd, is niet in detail bekend. Sturkenboom weet uitstekend het genootschap te plaatsen in de

revolutietijdvak. Ook memoreert hij dat veel vraagstukken die in het revolutietijdvak op de politieke agenda verschenen, zoals de status van het burgerlijk huwelijk, de vrijheid van meningsuiting, of de representativiteit van de volksvertegenwoordiging, nog niets aan actualiteit hebben ingeboet. Hij vergaloppeert zich niet aan goedkope vergelijkingen, maar gebruikt ze om het belang van historische kennis te onderstrepen. En daar kan natuurlijk geen rechtgeaard historicus bezwaar tegen hebben.

Maarten Prak

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

D. Sturkenboom, *De elektrische kus. Over vrouwen, fysica en vriendschap in de 18de en 19de eeuw. Het verhaal van het Natuurkundig Genootschap der Dames in Middelburg* (Amsterdam: Augustus, 2004, 336 blz., ISBN 90 457 0013 1).

Het Natuurkundig Genootschap der Dames, dat in 1785 in Middelburg werd opgericht, is altijd beschouwd als een curiosum in de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis. Dat vrouwen in de achttiende eeuw een bijzondere belangstelling en zelfs een speciale geschiktheid voor de nieuwe natuurwetenschap hadden of geacht werden te hebben — ze waren immers ongeschoold en dus onbedorven — is algemeen bekend. Had niet Bernard de Fontenelle in zijn *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) al niet het goede voorbeeld gegeven door een mannelijke docent en een leergierige markiezin op galante toon te laten converseren over de copernicaanse astronomie en de cartesiaanse fysica? En had niet Francesco Algarotti's *Il Newtonianismo per le dame* uit 1737 overal in Europa grote aftrek genoten, ook in de Republiek, waar men na 1768 ook in vertaling van zijn werk kennis kon nemen? Dat er ook een genootschap van gegoede dames heeft bestaan dat zich aan de natuurwetenschappen wijdde past volkomen in dit beeld. Het was dat bij het bombardement op Middelburg op 17 en 18 mei 1940 het archiefmateriaal over het genootschap verloren was gegaan, anders was er vast wel eerder een studie over verschenen. Maar aan de andere kant zou dit toch niet veel meer hebben opgeleverd dan een bevestiging van wat we al wisten: dat in de achttiende eeuw ook in de Republiek natuurwetenschap heel geschikt werd geacht voor vrouwen uit de betere kringen.

Op dit punt brengt de studie van Dorothee Sturkenboom ook niet iets dat wezenlijk nieuw is. Zij beschrijft hoe op 9 november 1785 het genootschap officieel van start ging met toespraken van de heren Johan Adriaen van de Perre, heer van Nieuwerve van Welsing, en dominee Christophorus Ballot. Van de Perre, voormalig representant van de stadhouder in Zeeland, was de eerste voorzitter (voor het optreden naar buiten diende het gezelschap een mannelijke voorzitter te hebben) en Ballot was de eerste docent (ook steeds een man). Daarna kwamen in het winterseizoen de dames, allen uit de kringen van het patriciaat en de daaraan geparenteerde koopmansfamilies, bij elkaar om te luisteren naar voordrachten van de docent of om samen proeven te doen. Wat er precies besproken werd, is niet in detail bekend. Sturkenboom weet uitstekend het genootschap te plaatsen in de